

Проф. д-р ик. н. Камен Каменов*

ЗА ФИЛОСОФИЯТА НА СЪДЕЯТЕЛСТВОТО И ПОВЕДЕНИЕТО В СОЦИАЛНИТЕ СТРУКТУРИ

Представена е структурата на системата на съдебелството и конкретните съдебелтели за общия резултат в организацията. Разгледан е и въпросът за съвкупната отговорност и съдебелтелската среда. Основният извод, до който се достига, е, че немалка част от сегашните ни успехи или неуспехи са подготвени в миналото. В този смисъл в основата на бъдещето минало е нашето поведение сега.

JEL: A12; A13

В чисто човешки план всеки е удовлетворен, когато постигне необходимите си цели, и изпитва не дотам приятни чувства, когато това не стане. И в двата случая обаче крайният резултат, към, който се стремим, е повлиян от множество фактори. Успехът често пъти е повлиян не толкова от качествата на отделната личност, колкото от благоприятното стечение на редица обстоятелства. Възможен е и вариант, при който явно добри професионални и личностни качества не водят към желания резултат. Това също е следствие от действието на други фактори извън човешкия потенциал.

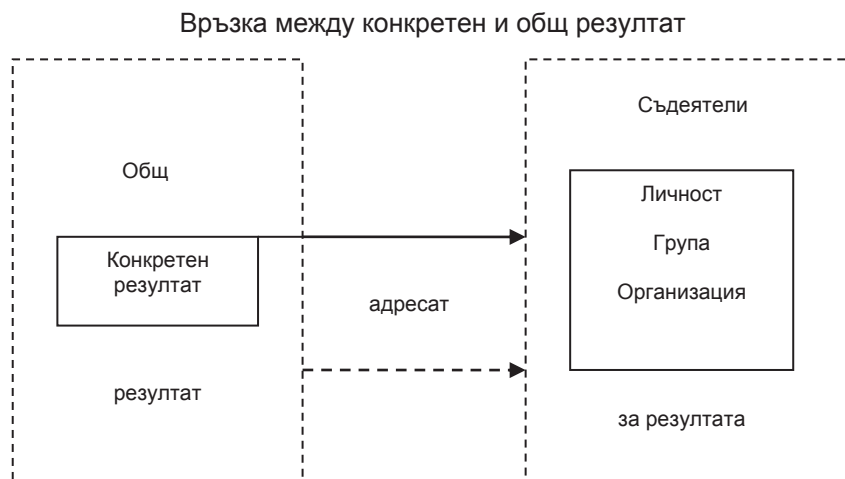
Доколкото при първия случай рядко се замисляме върху адресността на другите фактори, повлияли позитивно, и всичко го отдаваме на лични заслуги, то при втория сигурно са малко тези, които няма да анализират действието на външните фактори. "Често можеш да намразиш хората, понеже ще ги заподозреш, че са виновни за сполетялото те зло и пропуснато добро. Немалко неправда вършим поради неприятностите, изпитани от тази работа. Но ако смятаме за добро и зло само това, което зависи от нас, не остава никаква причина нито да виним Бог, нито да вдигаме война срещу човек".¹ В тази мисъл на Марк Аврелий е заложена дълбоката философия на съдебелството, т.е. крайният резултат е функция на множество фактори. Добрата, позитивна и лошата, негативна оценка са само субективната представа за него, в която емоцията често пречи да се види и анализира комплексът от причини за резултата. "Едни съдействат за едно, други за друго, съдебелтел е дори недоволстващият, опитващият се да върви срещу ставащото и да руши. Но Вселената има полза и от такива хора."² Или за онова, което субективно оценяваме като позитивно и негативно, съдействаме всички – някои съзнателно и целенасочено, а други, без да знаят. В този смисъл всеки конкретен резултат на отделната личност, група или организация може да се приеме като общ от гледна точка на съдебелството. Връзката между конкретен и общ резултат е представена нагледно на схема 1.

* СА "Д. А. Ценов" - Свищов, катедра "Мениджмънт", kamenov@uni-svishtov.bg

¹ Аврелий, М. Към себе си. С.: Изд. "Народна култура", 1986, с. 74.

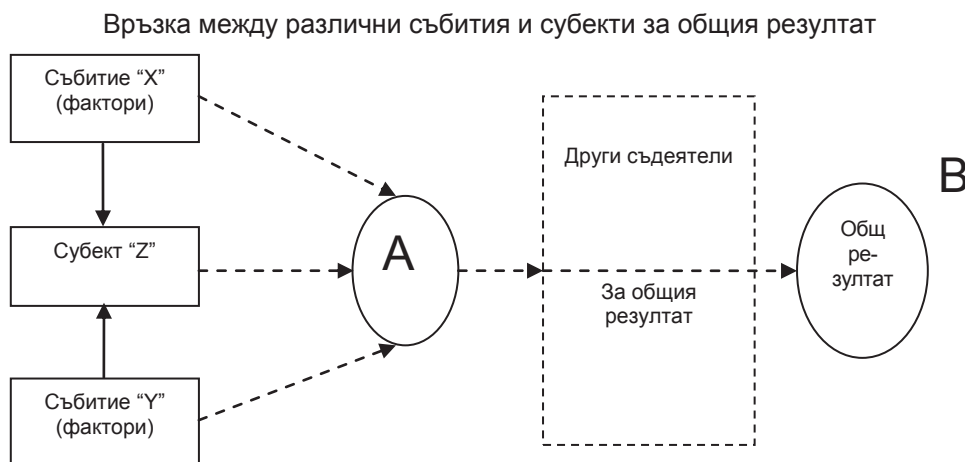
² Пак там, с. 74.

Схема 1

Всъщност конкретният резултат е общ, когато се вземат под внимание освен пряко заинтересуваните от него, но и съдебателите, оказали определено позитивно или негативно действие да бъде точно такъв. От откритото отношение към резултата на заинтересуваните страни може да се наблюдава и оценява. За разлика от него действията на съдебателите могат да бъдат прикрити или манипулативни, както и подкрепящи реално и морално стремежа на субекта към резултата. Дори едно събитие станало в миналото може да се окаже съдебател в сегашния резултат, без да има пряко отношение към него (схема 2).

Схема 2

На схема 2 "А" е пресечната точка на поведението на субекта "Z", свързан с резултата "B" и събитията "X" и "Y", които не са свързани помежду, но поотделно са свързани със субект "Z". Общият резултат "B" е функция на поведението на субекта "Z" и на другите съдебатели, повлиян от съчетаното действие на събитията (факторите) "X" и "Y". По този начин две на пръв поглед нямащи нищо общо помежду си събития могат да се окажат съдебатели за постигането на общия резултат.

Ако се оценяват резултатите, ще се установи, че за тях са допринесли много фактори, породени от поведението на хората, групите и институциите около нас. Освен личното АЗ, което е в основата на активното поведение за постигането на набеязаните цели, могат да се установят и случаи на съзнателно или несъзнателно създаване на пречки, пасивно поведение и явно бездействие, дори отделни субекти, без да се интересуват от нашите цели, със самото си съществуване, могат да въздействат върху поведението ни. Така конкретният резултат е функция на много съдебатели. Ето част от възможните, влияещи върху резултата:

- личността с поведението си като пряко заинтересувана от постигането на целите;
- пряко заинтересувани целта да не се постигне, имащи активно поведение;
- пряко заинтересувани целта да не се постигне, имащи пасивно поведение;
- непряко заинтересувани целта да не се постигне, имащи пасивно поведение;
- заинтересувани страни, съдействащи за постигането на целта;
- отделни субекти, не проявяващи интерес към личността и нейните цели, могат да въздействат на поведението ѝ със самото си съществуване, т.е. съзнателно или подсъзнателно те присъстват в мотивите, които влияят върху поведението на личността.

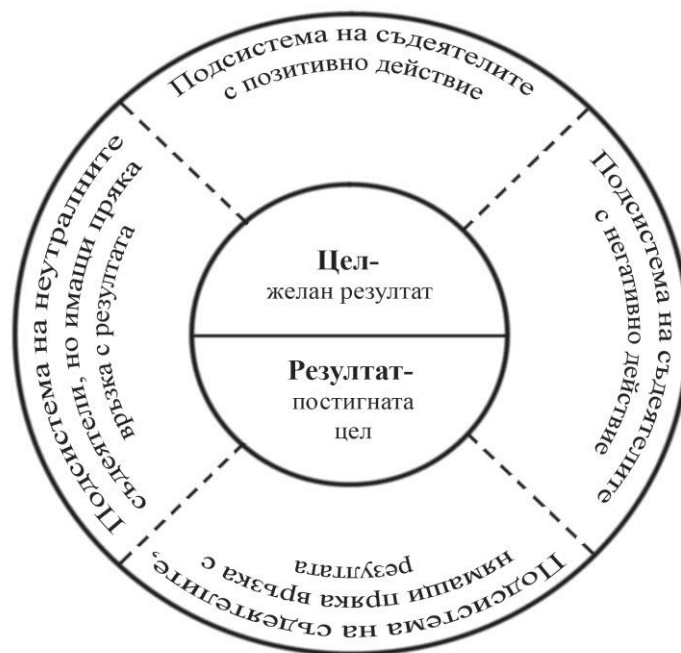
И така, като се вземат под внимание всички съдебатели, които могат да се дефинират, и проникателността ни да подготвим тяхното системно обвързване в зависимост от начина на действие или бездействие, може да се изгради една система на структурата на съдебното (вж. фигурата).

В системата на съдебното могат да се обособят следните основни подсистеми на съдебателите:

- с позитивно действие;
- с негативно действие;
- на неутралните съдебатели, но имащи връзка с резултата;
- на съдебателите, нямащи пряка връзка с резултата.

Фигура

Структура на системата на съдебелството

Най-елементарният начин да се конкретизира системата на съдебелството е да си изготвим, условно наречена, технологична карта за това, което трябва да изпълним през деня. Вечерният отчет може да покаже отклонения в положителна или отрицателна посока, т.е. някои неща сме изпълнили, други – не. Създали са се възможности и сме свършили нещо, което го няма в технологичната карта за деня. Ако се направи анализ и се потърсят причините за успеха, неуспеха или новосъздадите се възможности, в съзнанието ни ще изплуват случаи, събития и факти от миналото и настоящето, за които при съставянето на технологичната карта изобщо не сме подозирали, но в крайна сметка са се оказали в една или друга степен съдебелци за общия резултат в края на деня. Анализът може да ни насочи към случки, събития и личности, които чисто случайно може да са изплували в нашето съзнание, но да са повлияли върху определени наши действия, като са мотивирали в различна степен реакциите ни. Така те могат да се окажат също съдебелци в общия резултат. Такава условно наречена технологична карта може да се изработи в зависимост от целите и задачите, които трябва да се изпълнят за седмица, месец, дори година. Освен за личността те могат да се изработят за групи, екипи и организации.

За философията на съдеятелството и поведението в социалните структури

Внимателният анализ води до установяването на различен брой елементи от подсистемите на системата на съдеятелството. При това за някои от тях изобщо не бихме подозирали, че влияят върху общия резултат. Ако се вникне задълбочено в отношението на съдеятелите към общия резултат, ще се установи, че до голяма степен то е провокирано и от нашето поведение в миналото, въпреки че са възможни и някои отклонения. Би могъл да обаче се направи извод, че с поведението си сега личността, групите, организациите подготвят съдеятелството си в бъдеще. А какво ще бъде то, зависи най-вече от това как ще реагираме на възникващите ситуации сега.

Анализът на съдеятелството може да ни даде отговор и на един често задаван въпрос – защо направих(ме) всичко възможно, а резултатът не се получи? Явно пропуски и непълноти в поведението ни в миналото са определили до голяма степен структурните елементи на системата на съдеятелството сега, за да не постигаме желаните резултати (вж. таблицата).

Таблица

Съдеятели за общия резултат в организацията

С позитивно действие	С негативно действие	Неутрални, но имащи връзка с общия резултат	Неутрални, нямащи връзка с общия резултат, но влияещи върху него
<ol style="list-style-type: none"> 1. Лична и групова заинтересованост 2. Заинтересувани други страни, споделящи целите 3. Благоприятно стечение на външни управляеми фактори 4. Въздействие и промяна на външни управляеми фактори 5. Въздействие и промяна на вътрешни управляеми фактори 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отделни личности, несподелящи целите 2. Групи, изразяващи негативно отношение към целите 3. Неблагоприятно стечение на външни управляеми фактори 4. Проява на подвижна благосклонност от отделни лица и групи 5. Неустойчиво поведение на отделни лица и групи в организацията 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отделни личности, имащи връзка с организацията 2. Групи, имащи връзка с организацията 3. Институции, от чиито правомощия се влияе функционирането на организацията 4. Партньори 5. Отделни лица или малки групи в организацията 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лица 2. Групи 3. Други организации 4. Институции 5. Други субекти <p><i>Пример:</i> Химически завод, замърсяващ средата. Това влияе на персонала в завода за обувки – текучество – влошаване на качеството. На практика двата завода не се конкурират, нямат връзка, но съществуването на химическия на практика е съдеятел за общия резултат в обувния.</p>

Анализът на съдеятелството ни внушава необходимостта да бъдем дълбоко проникнати от разбирането, че с поведението си сега предопределяме характера на съдеятелската среда в бъдеще. Именно тя, съчетана с потенциала на отделната личност, група, екип, организация, ще формира очаквания общ резултат в бъдеще. И така, както в крайната оценка за един роман или филм се включва поведението и на положителните, и на отрицателните герои, по същата логика в общия резултат се включват всички съдеятели - ангажирани, неангажирани, пречещи и безразлични към него.

Поведението на човешкия фактор е функция и на нормативната база. Приемането на закони сега не означава промяна на поведението веднага.

Съдебателство на социална среда, семейство и др. продължава да оказва влияние по различен начин във времето въпреки действащата нормативна база. Така формалните дадености се разминават с неформалните истини за една част от обществото – лица, организирани групи и др. Например получилият печална известност у нас “мутренски период” в обществото ни, характеризиращ се с грубо нарушаване на приетите закони и бързо усвояване възможностите на все още липсващата нормативна база, е също елемент на системата на съдебателството. Макар и натоварен с много негативизми, той изпълни и една важна превантивна функция. Тя се свързва със специфичната му роля на “социален санитар” за ентузиазирани, но неподготвени предприемачи, чийто бизнес е отнет, и с това са спасени от фалити и по-сложни социални и икономически драми.

Разбира се, времевият хоризонт на такъв подход за забогатяване е кратък и той вече се изчерпва или трансформира. Но в крайна сметка всички в различна степен и по различен начин сме съдебатели за това, което представлява нашето общество към този момент. Ако управленският резултат най-общо е продукт на управленско решение, то общият резултат в една социална система, изградена от конкретни социални структури, е функция на поведението на всички нейни структурни компоненти независимо от потенциала и посоката на действие. А социалният потенциал на обществената система е свързан с поведението на всички съдебатели на всички равнища. При разнопосочни и противоречиви действия той намалява, и обратно, при еднопосочност и съгласуваност в поведението расте. Образно този потенциал може да се представи като сумарна величина от общия резултат, постигнат от всички социални структури в социалната система. Това означава общ резултат за:

- личността;
- групата (екипа);
- организацията и т.н.

Всички общи резултати намаляват, ако е налице противоречиво поведение на съдебателите, което означава и намален социален потенциал за цялата обществена система. Това е пряко свързано с отделните личностни прояви и отношенията в социалните структури, както и с моделите на поведение, натоварени повече с негативен потенциал.

Противоречиво поведение може да се прояви във всички социални структури. То може да бъде например във връзка с управленските решения, политическата принадлежност, материалното състояние на отделната личност, с ценностите и морала, които се изповядат, и т.н. Особено значими обаче са:

1. Съдебателството във връзка с обединяването около значими национални цели. В случая са важни два основни момента: първо, кой и как ще изведе пред обществото тези цели и, второ, как да се мотивира тяхното възприемане. От голямо значение е с какво поведение е натоварено миналото на полити-

ческите лидери. Попадането на случайни личности в политиката е не само опасно, но може да се превърне в източник на конфликти и компроматна война, които не само че отклоняват вниманието от обединяването около значими национални цели, но пречат и на възможността за тяхното дефиниране. По този начин съдебната среда се оказва неблагоприятна за формирането на единна национална политика и обединяването около нейните цели.

2. Съдебното във връзка с различните национални политики в стопанството. Всъщност тук се засяга един изключително важен въпрос – този за междуинституционалните конфликти. Те могат да бъдат породени както от неправилно изградената институционална структура, така и от субектите, реализиращи правомощията на отделните институции. Вследствие на проявеното противоречиво поведение се стига до занижаване на общия резултат.

3. Съдебното във връзка с изпълнението на важни управленски решения. В случая се засяга преди всичко субектът на власт, който е натоварен с изработването и вземането на решенията. Едно решение може да бъде изработено правилно и взето с консенсус, но да не проработи. Причините могат да бъдат различни, например в противоречивото поведение на тези, които възлагат решението за изпълнение, или на самите изпълнители. Така общият резултат ще се окаже далеч от очаквания, което означава, че съдебната среда е била неблагоприятна.

Навсякъде в разгледаните три случая се опира до поведението на личността или групата (екипа) сега, но то е било подготвено преди време, в миналото, когато определени поведенчески прояви са формирали съдебната среда. Така сега могат да се търпят негативи от грешно водени национални политики преди десетки години, или определени организации и фирми поради некоректно поведение в миналото да изпаднат в изолация сега, а за отделната личност да остане загадка защо въпреки вложените усилия и старание успехът не идва.

Обстоятелството, че всички съдействаме за общия резултат - едни съзнателно, други, без да го осъзнават, поставя по особен начин въпроса за отговорността и вината. Докато проблемът за отговорността е с по-ясни очертания, не така стоят нещата с вината. В комбинацията “отговорен – виновен” няма казус за разлика от вариантите “отговорен – невинен” и “виновен – неотговорен”. Естествен е въпросът може ли в случая философията на съдебното да се намеси и да промени конкретните ситуации, отчитайки комплексния характер на общия резултат.

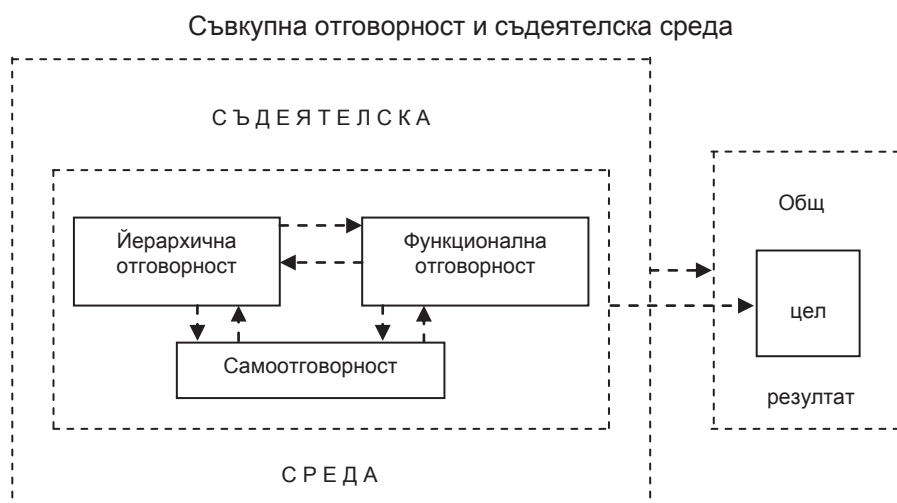
Всяка социална система е изградена от йерархични структури. При условие, че те функционират в рамките на зададените параметри, проблемът за отговорността не е актуален. Всяко излизане извън тях поставя пред различните равнища в структурите проблема за отговорността в реален план, т.е. потенциалната отговорност се трансформира в реална, като се дефинират конкретни отговорни субекти. Параметрите за функционирането на

социалните структури се задават от определена нормативна база. Тя трябва да бъде изградена по такъв начин, че функционално да решава конкретните междуличностни и междугрупови проблеми в гражданското общество, а също и тези, свързани с вътрешната и външната сигурност.

Не по-малко значение има и нормативната база, засягаща протичането на управленския процес, респ. администрирането на управленските решения. Разглеждането на нормативната база като формална даденост позволява отклоненията от нея да се определят като неформални истини, които са своеобразна реакция на личността и групите спрямо отделна страна на нормативната база. Тези процеси могат да имат както конструктивен, така и деструктивен характер и в този смисъл са част от съдебателската среда за общия резултат. Всъщност подобно поведение се провокира от отношението към нормативната база. За нейното спазване има отговорни субекти. Вината в случая е, от една страна, на тези, които проявяват реакция спрямо отделни страни на нормативната база, а от друга, на отговорните за нейното прилагане в приетите рамки.

Отговорността за хората е в рамките на правомощията на йерархичната власт, докато отговорността за дейностите – в рамките на функционалната. Наред с тях определена роля за постигането на крайните цели има и самоотговорността. По същество тя е отговорност за поведението на всяка отделна личност в личния, професионалния и обществения живот. Това е резултат на комплекс от фактори – базови ценности, социална среда, обща култура, фирмена култура, професионални умения и т.н. При това самоотговорността е важна като проявление както при йерархичната, така и при функционалната отговорност. Трите заедно формират съвкупната отговорност, което е свързано с общия резултат.

Схема 3

Самоотговорността е свързана със самосъзнанието и морала на личността. Тя обаче кореспондира с йерархичната и функционалната отговорности и е важна предпоставка за реализирането на целите и общия резултат.

Не са редки случаите, когато недобрите резултати сега се оправдават с прехвърлянето на вината в миналото. Това е особено изразено при мандатното мислене и поведение. Когато границите на един мандат се окажат тесни за изпълнението на поетите ангажменти, за недобрите общ резултат, не остава нищо друго, освен да се търсят причините в миналото. Така на практика се признава съдебното като философия - друг е въпросът до какво степен това съответства на истината. При положителни общи резултати сега обаче рядко се прави връзка с предходните мандати, ако това не е мандат на същите управляващи. Мандатността е достатъчно ярък пример за това, че всеки резултат сега е следствие от позитивите и негативите на миналото, т.е. от предходните мандати, съчетани с инициативите и постигнатите резултати от сегашния. Не са редки случаите обаче, когато миналото се изопачава, настоящето се преувеличава, а бъдещето се идеализира, за да се обслужат субективни интереси или да се удовлетворят политически пристрастия. Независимо от субективните преценки всеки резултат в общественно-икономическата система към даден момент е точно определен и конкретен и като такъв той е общият резултат от съдебната среда, потенциалът на управляващите и реалната база за следващите стъпки в развитието. В този смисъл прехвърлянето на вината е само временна мярка за отклоняването на вниманието от текущите проблеми и оправдание за неуспехите, защото, ако се търсят негативите в предходния мандат, логично е да се потърси отговор на въпроса какво е било тогава поведението на управляващите сега, които са били в ролята на опозиция.

Съдебната среда има непосредствена връзка със социалния потенциал. Когато тя е противоречива и включва разнопосочни интереси, общият резултат като следствие от всички позитиви и негативи в обществената система няма да съответства на действителния ѝ социален потенциал. Това означава немалка част от социалната енергия да се изразходва за уреждане на възникнали проблеми и конфликти, и то често без постигнат резултат, но с разхищаването на време и ресурси. Всичко това опира до поведението на конкретни личности и групи, които искат да удовлетворят цели, далеч по-високи, отколкото позволяват техните възможности. Естествено е, че такова поведение се съпътства с отрицателни обществени явления като корупция, организирана престъпност, политическа нестабилност и т.н. В случая особено важен е проблемът за отговорността и вината. Тяхното размиване и отлагането във времето на конкретното им дефиниране води до изчерпване на социалния потенциал. Ако тези процеси не се поставят под контрол и не се регулират в

приемливи граници, нищо чудно по-голямата част от социалния ни потенциал да бъде изразходван за справянето с последствията от подобно поведение.

Като даденост съдебната среда е свързана повече с миналото, т.е. с поведението, което вече е реализирано. Това означава, че при добър анализ и оценка за нейното проявление сега ще могат да се открият възможности за задействане на компенсаторни механизми, чрез които да се редуцира евентуалното негативно влияние и да се усили позитивното й действие за общия резултат. Оставена без регулация, тя може да действа разнопосочно и по този начин да се влияе по различен начин върху поведението сега. Като регулативни механизми могат да действат стъпките за изглаждане на конфликтни отношения от миналото или за компенсирани на негативните последствия от вече изпълнени решения.

Що се отнася до отношенията със заобикалящата социална среда в оперативен порядък, те трябва да бъдат винаги добре премерени и балансирани. Дори като поведение със стратегическо значение може да се препоръчва при определени условия да се правят компромиси, а в отделни случаи да бъде изразена готовност за или да се предприеме реално връщане назад, което във времето може да се окаже по-перспективно от последователното следване на вече набелязаната политика.

Използването на гъвкави механизми за въздействие върху социалната среда сега и на подходящи компенсаторни механизми за вече проявено поведение може да се окаже със значим дял в постигането на подобър общ резултат. Такова поведение обаче изисква добро владение на механизмите на общуването и наличие на висока етичност. Обстоятелството да не се понася успехът на другия е сериозна стъпка към създаването на негативна съдебна среда. Ако подобно поведение стане масово при отношенията в социалните структури, ще се породят завист и неприязън, които не само ще спрат желанията и стремежите за общуване и сътрудничество, но ще провокират такива негативни явления като измами, нелоялна конкуренция, подвижна благосклонност и др. Всичко това влошава социалния климат и намалява потенциала на социалните структури.

Съдебната среда е с разнопосочни действия. Тя не може да се постави под контрол, а трябва да се търсят подходящи компенсаторни механизми за ограничаване на негативното й влияние и за повишаване на позитивното. Дори и пазарната конкуренция не бива да извежда стопанските субекти от балансирани в рамките на закона отношения. Що се отнася до личността и групите, тук нещата опират до ценности, морал и съвест - терминология, за която все по-често се сещаме, когато не по наша вина изпаднем в конфликтни ситуации със социалната среда. Както няма морален съд, така не съществува и съд за съдебство. Всичко

опира до това да погледнем във времето и да анализираме кое ни е помогнало и кое ни е попречило за общия резултат.

Разбира се, философията на съдеятелство изключва грубото погазване на законите, като се нарушава установената нормативна рамка за поведение. В такива случаи има съд. Тук става въпрос повече за поведенческите отношения в социалните структури, за които наистина не може да се изгради нормативна рамка, а всичко зависи от съвестта и професионалната етика. Анализът на това кое ни е помогнало и кое ни е попречило във времето няма да бъде пълен, ако не си дадем сметка и за онова, което ни е мотивирало за определено поведение на подсъзнателно ниво. За него със сигурност ще разберем, когато за общия резултат не се открият други видими и възможни причини.

Съдеятелството е философия за поведение, която ни показва, че само усилията в сегашно време и абсолютизирането на личните качества и възможности не са достатъчни за добър общ резултат. Към същото ни насочва и обстоятелството, че добрите лични качества и възможности на индивида не са предпоставка за добра екипна дейност, т.е. работата му в екип може да се окаже неефективна въпреки добрия личен потенциал. В този смисъл възпитаването на качества за работа в групи и екипи е една от предпоставките за създаването на добра съдеятелска среда чрез подходящо поведение сега.

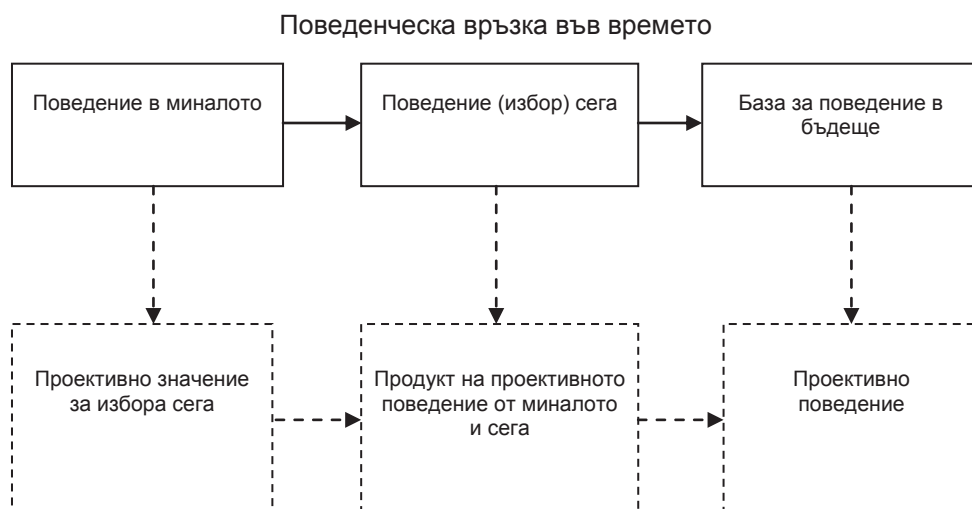
В своя житейски път човек е изправен пред различни ситуации и много често му се налага да прави избор. Изборът по своята същност е вариант на поведение спрямо създалата се ситуация и се предопределя от много фактори – лични, колективни, тактически, стратегически и т.н. Чрез избора си сега на практика проектираме поведението си в бъдеще, защото реализираните действия в настоящето са основа за бъдещето, което се базира на вече постигнатото. От тази гледна точка изборът сега е продукт на вече осъществено в миналото поведение, както и на средата с нейните характеристики в момента. Изборът сега, от една страна, е база за поведение в бъдеще, а от друга – продукт на съдеятелската среда. Това е в съответствие с едно от основните положения в психоанализата, че “всяко поведение е проективно”. От такава гледна точка поведението в миналото има проективно значение за избора сега, а чрез този избор проектираме поведението си в бъдеще. При това всеки избор се основава освен на личната ценностна ориентация още и на продължителността и интензивността на действие на различни параметри на социалната среда – политически, икономически, социални, културни и т.н., които формират на практика съдеятелската среда.

Връзката между поведението в миналото, избора сега и проективното поведение е представена на схема 4.

Логиката на поведенческата връзка във времето показва, че до голяма степен случайностите са изчистени и по основните направления на

развитие и постигането на крайния резултат (като общ) би трябвало да се очертава ясно причинно-следствената връзка. С други думи, всяка случайна форма на поведение е само привидно такава, в своята същност тя е продукт на определена закономерност.

Схема 4

Накрая можем да направим следното обобщение: Философията на съдеятелството ни внушава, че трябва да спрем и да осмислим поведението си сега, а също и да дадем ясен отговор на въпросите относно нашите успехи и неуспехи. Те в немалката си част са подготвени в миналото. При това не трябва да забравяме, че в основата на бъдещето минало е нашето поведение сега.

30.VIII.2012 г.